

The Office Of The Principal and Vice - Chancellor

**PROF MS MAKHANYA, NHLOKO YA XIKOLO NA XANDLA XA
CHANSELARA**

YUNIVHESITI YA AFRIKA DZONGA

**HA MI AMUKELA: MFIHLULO WA CHANSELARA WO KANELA HI
TIMHAKA TA BINDZU**

IRENE COUNTRY LODGE, NELLMAPIUS DRIVE, IRENE

10 MUDYAXIHI 2019

Ndza khensa Mufambisi wa Nongonoko, Dok Somadoda Fikeni:
Mulawuri Tiphurojeke to Hlawuleka na Mutsundzuxi wa Xandla xa
Chanselara, ehofisini ya Xandla xa Chanselara

- Muchanselara wa Yunivhesiti ya Afrika Dzonga, Muchaviseki Dok Thabo Mbeki
- Man Khanyakahle Mahlare, Mulawurinkulu: Ntlakuso wa Mavandla
- Vatirhi va UNISA na vakhumbheki

- Swirho swa mabindzu
- Vavasati na vavanuna

Ndza mi amukela hi malwandla hinkwerhu ka n'wina na ku mi khensa ku xixima xikombelo xa hina xo nghenela Mfihlulo lowu wa nkoka wa Chanselara wo Kanela hi timhaka ta Bindzu.

Ma swi tiva, ku na nhlamuselo ya khale yo hlekisa leyi fambaka hi ndlela leyi: “Oh, that fellow has short arms and long pockets!”Nhlamuselo leyi yi tirhisiwa ku hlamusela munhu loyi a hlayisaka mali kambe a nga tali ku yi tirhisa. Yaleyoyi i nhlamuselo ya nkoka loko munhu a tsundzuxa rixaka leswaku ri va vavekisi na vahlengeleti va rifuwo, kambe swi le rivaleni leswaku a swi tirhi eka swiyimo swo fana na swa hina eka mixo lowu. Se mi nge ndzi vula leswaku ndzi tshembha leswaku hinkwerhu mi tile na swikhwana swo enta swinene, naswona ma swi tirhisa!

Ndzi pfumeleleni ndzi avelana na n'wina timinete tingaritingani xiyimo xa hina xa sweswi eUNISA, na leswi swi endliseke xiswona leswaku hi cinca miehleketo ya hina na matirhelo ku nga ri ku tiyisisa ntsena ku hlayiseka ka hina, kambe na vuswikoti bya hina byo humesa mathwasana ya nkoka ya vumundzuku lebyi nga kanakaniseku.

EAfrika Dzonga tiyunivhesiti ti tshikeleriwa hi mukhuva wo ka wu nga kaneteki swinene no vumbiwa hi micinco ya swa tipolitiki na ikhonomi ya vaaki, naswona leswi swi vonaka swi ta ya emahlweni hi ndlela yo ka yi nga heli. Hikwalaho i swa nkoka ehenhla ka hina tanihi vurhangeri bya yunivhesiti, ku lulamisela swiendleko swihi kumbe swihi loko hi nkarhi lowu fanaka hi phikelela ku seketela, hambi ku ri ku kurisa, nkoka na vunene eka bindzu ra hina ra nkoka ro dyondzisa no dyondza, ndzavisiso na vutumbuluxi na ku tihlanganisa na vaaki. Hi fanele hi humesa swichudeni leswi nga ta va swi ri na vuswikoti byo fambisa na ku humelela eka leswi vuriwaka "Fourth Industrial Revolution"! Na leka yunivhesiti sayizi na mpfilungano wa Yunivhesiti ya Afrika Dzonga, leyi tsarisaka n'we xa nharhu xa swichudeni swa Afrika Dzonga hinkwaswo, leswi swi tisa ntlhontlho wo enta lowu yaka emahlweni lowu lavaka miehleketo leyi cincaka na ya vutumbuluxi.

Hi 16 N'wendzambahala 2017 Khale ka Phuresidente Jacob Zuma u tivisile leswaku mfumo wu ta tivisa dyondzo ya mahala leyi nga na swipfuno eka dyondzo ya le henhla na vuleteri eka maAfrika Dzonga lava nga swisiwana na lava nga eka tlawa wa vatirhi hi 2018, a siya xiyenge xi nga tivi leswaku xi endla yini no siya vatirhi va yunivhesiti na swichudeni eka xiyimo xo fana xo hlangahlanganana loko va eheleketa hi muxaka na nkoka wa masimekelo ya yona. Leswi swi vangile ku pfluxetiwa ka Xikimi xa Basari ya DHET (NSFAS), lexi sweswi xi kumaka

ntiyelo na ku va xi karhi xi tirha, kambe lexi munhu a ehleketelaka, leswaku ku ta va ntirho lowu yaka emahlweni tanihileswi swiendleko swa tipolitiki swi humelelaka naswona hi fanele hi va erivaleni hi leswaku hi swihi swichudeni swa hina leswi nga ta kuma xiyenge xihhi xa mali.

Hi nkarhi lowu fanaka, ha ha rindzerile leswaku Rimba lerintshwa ro Nyika Mali ri ngenisiwa eka gazete, leri languteriweke ku va ri hetisisiwile hi 2020, kambe leri na sweswi ra ha kayivelaka ku nhlamuselo leyi twisisekaka. Leswi swi vula leswaku tanihi tiyunivhesiti hi fanele ku ""endla minhlawulo ya hina" ku kondza ntirho wu hetisisiwa. Se, loko rimba lerintshwa ro nyika mali ra ha fanele ku gazetiwa, hi vona ku ya ehansi ka nseketelo wa mali naswona nseketelo wa hina wa mali wu lava ku hungutiwa hi 25% loko rimba lerintshwa ri lonciwile. Hikwalaho hi fanele hi anakanya leswi eka vuvhumbhi na ku vumba mpimanyeto wa hina.

Ku engetela, tinhlayo ta ntsariso wosungula ti kombisa leswaku hi ta va hi hundzisa nkongomiso wa hina wa ntsariso lowu wu vekiweke hi DHET. Kumbexana xin'wana xa swivangelo swa sweswo i ntalo wa swichudeni leswi nga ta ringanela dyondzo ya le henhla ya mahala eka sisiteme na ku nga lavi ka swichudeni swin'wana ku hakela tihakelo ta swona hikwalaho ka ku ehleketa leswaku swi ringanela

ku kuma dyondzo ya mahala kumbe xipfuno xa dyondzo ya mahala. Hi ta va hi endla vuxoperi loko hi vekile tinhlayo ta hina ehansi, kambe ka ha ri mpundzu ku endla mikumisiso leyi nga erivaleni. Kambe eka nkarhi wa sweswi, hi fanele hi hakelela mintsariso yo tlula mpimo ya swichudeni leswi nga koteku ku kuma swipfuno, ku nga landzeleriwi xiyenge lexi swi welaka eka xona- hi mhaka ya leswaku DHET yi hi khutaza ku amukela swichudeni hinkwaswo leswi ringanelaku.

Timhaka letimbirhi- tihakelo na nseketelo wa mali – (exikarhi ka swin'wana swotala) ti na mimbuyelo ya siriyasi ya mali eka hina tanihi yunivhesiti: hi mayelana na miholo; vuswikoti bya tisisiteme na vuswikoti lebyi fambelanaka na swilaveko swo fana na nseketelo wa swichudeni na nhluvukiso wa switirhisiwa; naswona hi mayelana na muxaka wa mpimanyeto lowu hi faneleke ku wu endla ku fambisa mbango lowu wa xinyami wo ka wu nga tshamisekanga. Xakahle ndzi nga vula leswaku xinkan'we na Ndzawulo, hi ta va hi kuma no simeka tinhlamulo ta xihatla na ta xiviri eka ku tikeriwa ka hina, kambe i swa nkoka ku lemuka leswaku mavandla yalawo lawa ya nga na nhlayo yikulukumba ya swichudeni leswi ringanelaka dyondzo ya mahala ya tshikeleriwa ngopfu. UNISA hi yin'wana leyi nga exikarhi ka wona.

Se swi le rivaleni leswaku nxungeto wukulukumba wa UNISA i miholo leyi yaka ehansi, naswona leswi swi vula leswaku hi fanele hi langutisa

eka nkunguhato lowu hlangansiweke wa nkarhi woleha, lowu nga ta seketeriwa na ku tivisiwa hi tithirende ta swiyenge na ta misava hinkwayo na ndzavisiso. Hi ta tlhela hi tiyisisa leswaku sente yihi kumbe yihi leyi nyikiwaka yi ta tiyisisa "nkoka wa mali" eka UNISA hi mayelana na ntirhiso wa mali na mimbuyelo. Hi fanele hi kota ku kombisa nkoka wa mali- leswi swi vula ku tiyisisa leswaku hi na khirayitheriya leyi faneleke ya mphakelo wa mali. Naswona hi fanele hi pfumala ntwela vusiwana eka nandzeleriso na mpimanyeto, hi endla leswaku vinyi va tiphurojeke va va na vutihlamuleri hi ndlela leyi faneleke.

Kambe swi tlhela swi vula leswaku hi fanele hi tirha hi ku chivirika eka ku tirhisa tindlela tin'wana to endla mali. A hi hexe eka leswi. I vutihlamuleri bya xiyenge lebyi vulavulaka xilaveko xofana xo tiyisisa swiyenge swa le henhla swa mali eka mavandla ya hina, lama hi ntolovelolo(ku ya hi vutihlamuleri lebyi pfumeleriweke) ya nga lulamisiwangiku hi ndlela yo fambelana kumbe hi ku ya hi swikili leswi lavekaka na vuswikoti, byo kongomisa eka ku tirhisa tindlela tin'wana to endla mali. Sweswo swa cinca, naswona hi xihatla! Sweswi, mianakanyo i ku lulamisa komiti ya nkarhi hinkwawo yintshwa ya xiyenge hi swa vubindzu, leyi fambisanaka na nsusumeto wukulukumba wa DHET hi nhlokomhaka, na nhlamuselo yo koma hi leswaku mfuwo wa bindzu wu nga akisiwa ku yini eka vandla ra hina.

UNISA yi ta va xiphemu xa nkanerisano walowo kambe eka nkarhi wa sweswi, hi fanele hi ya emahlweni na swiboho swa hina swo seketela rixaka leri hi mali hi ku tirhisa vutivi bya swa bindzu. Eka nkarhi wokoma, hi fanele hi endla mali yo ringanela ku nyika xiseketelo kumbe xiolovisi ehenhla ka hakelo yo ka yi nga languteriwanga kumbe nhluvukiso wa mali na ku hlengeleta mali ku fikelela swilaveko swa nhluvukiso wa switirhisiwa swa hina. Loko hi karhi hi endla sweswo, hi ta va hi nghenelela eka ku veka masungulo yo tiya ya mabindzu lama hanyaka na ya vutumbuluxi lebyi nga ta vuyerisa UNISA hi nkarhi woleha.

Hi se hi tumbuluxile khamphani, bindzu ra UNISA (Pty) Ltd, leri kongomisaka eka ku endla mali yo ringanela hi ku tirhisa na ku seketela hi mali vuswikoti bya hina bya miehleketo na swimakiwa, naswona hi nyikile mpfumelelo wa xivumbeko xintshwa lexi endlaka leswaku swiyenge swa vulawuri swi va swa ximfumo leswi nga ta yisa emahlweni mintirhisano, mintwanano na tikontiraka, hi xikongomelo xo endla mali na ku makizimayiza vuswikoti na tindhawu ta ntirhisano leti nga kona hi ku fambisana na endlelo ra "Quadruple Helix Model". Lowu i modlele lowu tirhisaka vuswikoti bya mfumo, ndzavisiso na mavandla ya sayense, tikhamphani na vaakatiko, ku fikelela mbuyelo lowu laviwaka. I endlelo ra vakhumbheki votala leri hi tshembhaka

leswaku ri ta tisa leswi hi swi lavaka. Hi se hi tiphinile hi ku humelela kun'wana ka kahle, kambe i endlelo ra ntirhisano leri hi ri yisaka emahlweni hi matimba.

Mfihlulo lowu wa kahle wu yimela tshalatshala rin'wana hi Yunivhesiti ya hina ro tumbuluxa mpimo lowu hlayisekeke wa vutiyimeri hi tlhelo ra swa mali lowu nga ta endla leswaku hi kota ku yisa emahlweni xivono xa hina hambu hi mikarhi ya nkanakaniso wa swa tipolitiki na wa mali.

Vavasati na vavanuna, mbango lowu nga kona sweswi wu vekile vutihlamuleri byo tika swinene eka xiyenge xa yunivhesiti na Yunivhesiti ya Afrika Dzonga hi ku kongomisa- loko hi langutisa leswaku hi voniwa hi votala, ku va hi ri ntshembho wa vumundzuku bya vona lebyinene. Tanihi vanhu va bindzu na nwina ma khutaziwa ku nghenisa xiave eka ku aka nakambe tiko na sosayiti leyi onhakeke. Ndzi nge ehleketi hi ndlela yo lulama no vuyerisa ya nwina yo endla sweswo ku nga ri hikwalaho ka dyondzo. Xiave xa n'wina eUnisa ku ta va vuvekisi byo kongomisa nkarhi lowutaka: eka vanhu va mikarhi leyitaka, varhangeri va nkarhi lowutaka, na nkulo na nhluvuko wa nkarhi lowutaka wa tiko ra hina.

Ndza mi khensa.